



ԱՐՄԵՆ ՄԱՆԱՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և

իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ,

ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակադարողական վարչության առաջարար մասնագետ

**ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ՀԵՏ ԶԿԱՊՎԱԾ
ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՏԻԺՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ
ԵՎ ԴՐԱ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ**



Պատժի համակարգը քրեական օրենսգրքով սահմանված պատժի տեսակների սպառնիչ ցանկն է, որը կոչված է ապահովելու պատժի նպատակների իրականացումը: 80-ական թվականներին և 90-ական թվականների սկզբներին ամբողջ աշխարհում քրեական քաղաքականությունը պատժի ոլորտում հակված էր ի օգուտ ազատագրկման հետ չկապված պատիժների կիրառման: Քրեագետների մեծ մասը դեմ էր արտահայտվում ազատագրկում պատժատեսակին և առաջարկում էր պատժի համակարգի տարբեր մոդելներ՝ ուղղված ազատագրկում պատժատեսակի կիրառման սահմանափակմանը¹: Բացի հունանիտար նկատառումներից, որոնք արձանագրվում են տարիներ շարունակ, առաջ էին քաշվում նաև ազատագրկման կիրառման հետ կապված ծախսերի և դրա բացասական

հետևանքների վերաբերյալ գուտ պրագմատիկ փաստարկներ, որոնք մի շարք երկրներում օրենսդիրներին հարկադրեցին ազատագրկում պատժատեսակի կիրառման կրճատմանն ուղղված քայլեր ձեռնարկել:

Վերջին մի քանի տարիների ընթացքում շատ երկրների օրենսդրություններում նկատվում են զգալի փոփոխություններ՝ որոնց նպատակը դատապարտյալների թվաքանակի կրճատումն է: Այսպես, օրինակ՝ 1993թ. Վենեսուելայում ընդունվել են երկու օրենքներ, որոնք դատարաններին թույլ են տալիս կայացնելու ազատագրկմանն այլընտրանք համարվող պատիժ նախատեսող դատավճիռ, կամ փոփոխելու դատավճիռը՝ ազատագրկում պատժատեսակը փոխարինելով որոշակի աշխատանքներ կատարելու կամ կրթական ծրագրերում ընդգրկվելու պահանջով: 1992թ. գերմանական օրենսդիրները երկրի վերամիավորումից հետո առաջացած դատարանների ծանրաբեռնվածության խնդիրը լուծելու համար քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ են կատարել՝ հողվածների սանկցիաներում ավելացնելով այլընտրանքային պատիժներ:

Ներկայումս ամբողջ աշխարհում ազատագրկման հետ չկապված պատիժների համակարգը շարունակում է զարգանալ: Դրանց մեջ առավել շատ տարածում են ստացել հանրային աշխատանքները: Եվ, եթե արևմտյան երկրները վերը նշված պատիժների կիրառման ոլորտում արդեն ունեն բավականին փորձ, ապա Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի, Կենտրոնական Ասիայի, նախկին



ԼՂՀ դատական իշխանություն

Խորհրդային երկրներում դեռ նոր են սկսվում կիրառվել²: Հայաստանի Հանրապետության համար, որ գտնվում է տնտեսապես ծանր վիճակում, քրեական օրենսդրությունում ազատագրկման հետ չկապված պատիժների ինստիտուտի զարգացումը առավել քան արդիական է:

Քրեաիրավական քաղաքականության ժամանակակից միտումներն իրենց արտացոլումը գտան ՀՀ 2003թ. քրեական օրենսգրքում: Այս օրենսգրքի հիմնական գաղափարներից մեկը, համենայն դեպս հռչակված գաղափարներից մեկը՝ քրեաիրավական ներգործության միջոցների խստացումն է՝ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների ու չարամիտ հանցագործների նկատմամբ և ընդհակառակը՝ ազատագրկման հետ չկապված մեղմ պատիժների կիրառումը ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների կապակցությամբ: Դրա հետ մեկտեղ հաշվի են առնվել ազատագրկման հետ չկապված պատիժներին և սանկցիաներին վերաբերող միջազգային փաստաթղթերի առաջարկությունները³:

Ազատագրկման հետ չկապված պատիժները պատժի համակարգում զգալի դեր և նշանակություն ունեն: Վերը նշված պատիժների սոցիալական արժեքն այն է, որ դրանց կիրառման ժամանակ հասարակությունը չի մեկուսացվում հանցավորի վրա ներգործելու գործընթացից, ինչպես դա լինում է ազատագրկում պատիժը կիրառելու դեպքում:

Այսօր քրեական իրավունքում պատժի համակարգի ձևավորման և դրա կառուցման սկզբունքների վերաբերյալ գրեթե ոչ մի մենագիր հետազոտություն չկա: Վերը նշված խնդրին նվիրված հետազոտությունները վերաբերվում են նախորդ դարի 60-70-ական թվականներին⁴, ինչը, բնականաբար, չի կարող բավարարել ներկայիս պահանջները: Ժամանակակից հայեցակարգերը կողմնորոշված են մի քանի հիմնական ուղղություններով: Դրանք են՝ պատժի տեսակների ընդլայնումը՝ ազատագրկման հետ չկապված միջոցները պատժի համակարգի մեջ ընդգրկելով, և

բոլոր տեսակի պատիժների համալիր կիրառումը, ինչպես դա տեղի է ունենում արտասահմանյան երկրներում: Բայց, քանի որ նախկին հայեցակարգերը իրենց հետքն են թողել ներկայիս պատժի համակարգի ձևավորման վրա, ուստի անհրաժեշտ է կարճ անդրադառնալ դրանց հիմնական դրույթներին և սկզբունքներին:

Դեռևս 19-րդ դարի վերջերին պրոֆեսոր Ն.Ս. Տագանցը պատժի համակարգը սահմանել է որպես «տվյալ օրենսգրքի համար բնութագրական կոնկրետ միջոցների խումբ, որոնք գտնվում են փոխադարձ ենթակայության կամ փոխհարաբերակցության մեջ»⁵: Ավելի ուշ Ս.Վ. Պոզնեշևը, զարգացնելով տվյալ դիրքորոշումը, պատժի համակարգը դիտում էր որպես քրեական օրենսգրքում առկա հարկադրանքի միջոցների համակցություն, որոնք գտնվում են փոխհարաբերակցության մեջ և դասավորված են ըստ իրենց հարաբերական կարևորության աստիճանի⁶:

Ն.Ա. Բելյանը, չբացառելով պատժի համակարգի ամբողջականության հայեցակետը, առաջարկում է պատժի բոլոր տեսակները բաժանել հիմնական, լրացուցիչ և բացառիկ (մահապատիժ) պատիժների⁷:

Այսպիսով, երկար ժամանակ պատժի համակարգի սահմանումը դիտվել է նրա ամբողջականության տեսանկյունից, որը ենթարկվում է միևնույն սկզբունքներին և գործառնության օրինաչափություններին: Չբացառելով պատիժները որոշակի չափանիշներով դասակարգելու հնարավորությունը, քրեագետները երկար ժամանակ դրանք դիտում էին մեկ միասնական համակարգային համակցության մեջ, թույլ չտալով պատժի համակարգը բաժանելու հարաբերականորեն ավտոնոմ կառուցվածքային տարրերի: Սակայն, փիլիսոփայության և համակարգերի ընդհանուր տեսության մեջ, տվյալ կատեգորիան դիտվում է որպես տարբեր գործառնական միավորների համակցություն, որոնք միմյանց հետ փոխկապակցված են և փոխգործակցում են միևնույն ընդհանուր նպատակին հասնելու համար⁸: Ուստի, եթե նշում ենք, որ պա-



տիժները իրենցից ներկայացնում են որոշակի համակարգ, հետևաբար այն բաղկացած է որոշակի ներքնապես փոխկապակցված ենթահամակարգերից, որոնք ունեն իրենց մասնավոր նպատակները և ձևավորման սկզբունքները:

Քրեական իրավունքի գիտության մեջ պատժի ենթահամակարգերի տեսությունը այսօր գտնվում է զարգացման փուլում: Օրենսդիրը չի օգտագործում «համակարգ» հասկացությունը, այլ այն ՀՀ քրեական օրենսգրքում անվանում է «պատժի տեսակներ»: Համաձայն ենք Կ.Ա. Միչի հետ, որ պատժների օրենսդրական ցանկը ներկայացվում է որպես որոշակի համակարգ միայն տեսական–մեթոդաբանական տեսանկյունից, ինչը գիտագործնական նպատակներ է հետապնդում⁹:

Ձարգացնելով տվյալ միտքը, նա եկել է այն եզրահանգման, որ օրենսդրությամբ սահմանված պատժի տեսակների ցանկը, նույնիսկ տեսական առումով, դեռևս չունի համակարգի հատկանիշներ, քանի որ չի արտացոլում պատժների կիրառման և փոխգործակցման մեխանիզմների ներքին կապերը, նրանց քանակական և որակական հատկանիշները և համակարգային մոտեցման այլ տարրերը: Օրենսդրությամբ սահմանված պատժի տեսակները պատժի համակարգի առաջնային տարրերն են, և մեթոդաբանական առումով առավել ճիշտ է հետազոտությունը սկսել այդ համակարգի ամբողջականությունը կազմող այդ տարրերի պարզաբանումով¹⁰:

Իրավաբանական գրականության մեջ տարածված է այն կարծիքը, որ պատժի տեսակները քրեական օրենսդրությամբ սահմանված պատժներն են, որոնք ընդգրկված են պատժի համակարգում, որպես դրա կառուցվածքային հիմնական տարրեր, որոնք ունեն իրենց անվանումը, հատուկ բովանդակությունը և հատկանիշները, որոնցով առանձնանում են պատժի մյուս տեսակներից¹¹:

Ա.Լ. Յվետինովիչը առաջարկում է պատժի համակարգը բաժանել համապատասխան տեսակների, ելնելով նրանից, թե մարդու որ

արժեքների և շահերի սահմանափակմանն են ուղղված դրանք: Այս չափանիշով նա տարբերակում է պատժներ, որոնք սահմանափակում կամ զրկում են ազատությունից, պատժներ, որոնք սահմանափակում են սեփականության իրավունքը, պատժներ, որոնք բարոյական ազդեցություն են ունենում և այլն¹²:

Գործնական տեսանկյունից ավելի կարևոր է պատժների համակարգը դիտել դատապարտյալին հասարակությունից մեկուսացնելու չափանիշով՝ հաշվի առնելով այն, թե տվյալ պատժատեսակը որքանով է իրականացնում դա: Այսպիսի մոտեցումը ընդլայնում է դատարանի հնարավորությունը՝ պատժի ընտրության ժամանակ ապահովելու սոցիալական արդարության սկզբունքը և պատժի համաչափությունը կատարած հանցագործությանը: Նման մոտեցմամբ պատժի համակարգի հետազոտությունը արդարացված է ոչ միայն քրեական իրավունքի, այլ նաև սոցիալական այլ գիտությունների դիրքերից:

Այսպիսով, մեթոդաբանական տեսանկյունից ճիշտ կլինի ազատագրվման հետ չկապված պատժները ընդհանուր պատժի համակարգում դիտել որպես առանձին ենթահամակարգ: Ինչպես ցանկացած համակարգ, ազատագրվման հետ չկապված պատժների ենթահամակարգը նույնպես ունի իր բնութագրական հատկանիշները՝

1. ձևավորվում է պատժի ընդհանուր համակարգի շրջանակներում՝ ընդհանուր սկզբունքների և նպատակների հիման վրա,
2. արտացոլում է պատժների հումանիզմի սկզբունքը,
3. արտահայտում է քրեաիրավական հարկադրանքի տնտեսման սկզբունքը,
4. կարող են կիրառվել հիմնականում ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների դեպքում,
5. ունի իր համակարգային կառուցվածքը և ձևավորման սկզբունքները,
6. ավելի մեծ չափով է թույլ տալիս իրականացնելու պատժի տարբերակման և ան-



ԼՂՀ դատական իշխանություն

հատկանազման սկզբունքը:

Անհրաժեշտ է նաև ուշադրություն դարձնել ազատագրված հետ չկապված պատիժների համակարգի կառուցման սկզբունքների վրա:

Պատժի համակարգի կառուցման սկզբունքները կախված են եղել մեծ թվով ոչ իրավական հանգամանքներից (տնտեսությունից, հասարակության սոցիալական կառուցվածքից, պետական կարգից և այլն) և արտացոլել են պետության քաղաքականությունը հանցավորության դեմ տարվող պայքարում՝ կոնկրետ պատմական ժամանակաշրջանում:

Այսպես, քրեական իրավունքի գիտության մեջ նշվում է, որ պատժի համակարգի կառուցման սկզբունքները քրեական իրավունքի գիտության հիմնական գաղափարների և դիրքորոշումների արտացոլումն են, որոնցով այս կամ այն պատմական ժամանակաշրջանում ղեկավարվում են օրենսդիրները՝ պատժի համակարգը կառուցելիս¹³: Այդ իսկ պատճառով, դրանք չեն կարող լինել մեկընդմիջ տրված հիմնական գաղափարներ կամ դիրքորոշումներ, քանի որ փոփոխական են, կախված են այս կամ այն ժամանակաշրջանում հանցավորության դեմ պայքարի պետության քրեական քաղաքականությունից, պատժի նպատակներից, հասարակության կրոնական, բարոյական և մշակութային հայացքներից: Սակայն սկզբունքները համընկնում են մեկ հարցում՝ միշտ շատ, թե քիչ արտացոլում են համամարդկային հումանիստական արժեքները որպես հանցավորության դեմ տարվող պայքարի միջոց:

Պատժի համակարգի ձևավորման սկզբունքների վերաբերյալ քրեագիտության մեջ տարբեր կարծիքներ են արտահայտվել: Այսպես, Ս.Վ. Պոզնիշևը համարում էր, որ պատժի համակարգը պետք է կառուցվի՝ հաշվի առնելով մի շարք պահանջներ՝ պատիժը պետք է բավականաչափ պատժիչ ուժ ունենա, այսինքն՝ հանցավոր գործունեության ձգտումը զսպելու կարողություն, այն պետք է հնարավորինս հումանիստական լինի, չպետք է անհիմն տառապանքներ պատճառի, պատժիչ միջոցները պետք է հնարավորինս անհա-

տականացված լինեն, պատիժը պետք է հնարավորինս քիչ չարիք պատճառի հանցագործի հարազատներին: Սակայն չկան և չեն կարող լինել այնպիսի պատժիչ միջոցներ, որոնք պատժելով հանցագործին՝ չարիք չպատճառեն հանցագործի հարազատներին, ուստի պատժիչ միջոցները պետք է լինեն բաժանելի: Այս պահանջը ելնում է նրանից, որ պատիժը պետք է հնարավորինս կանխի ռեցիդիվը, այն պետք է կատարած հանցագործությանը համաչափ լինի, որպեսզի դատարանը յուրաքանչյուր անգամ հանցագործին պատժելով, նրան ավելորդ տառապանքներ չպատճառի, կարողանա ընտրել այնպիսի պատիժ, որն անհրաժեշտ է նոր հանցագործությունները կանխելու համար¹⁴:

Ն.Գ. Մերգելսկին համարում էր, որ պատժի համակարգը պետք է ձևավորվի այնպես, որ առավել մեծ հնարավորություն ընձեռնվի պատժի անհատականացման համար: Այս տեսանկյունից նա պատժի համակարգի ձևավորման սկզբունք է համարել պատժի անհատականացման սկզբունքը: Այս առիթով նա նշել է. «քանի որ պատիժն առաջին հերթին անձին դատապարտելու և նրան պարսավելու արտաքին ձևն է, այն պետք է լինի անհատականացված, այսինքն՝ հնարավորինս տարածվի միայն դատապարտյալի, այլ ոչ թե նրա հարազատների վրա»: Այդ կարծիքին են նաև Լ.Ս. Բելտրդից-Կոտլյարևսկին, Ն.Ս.Տազանցևը, Ի.Յա. Ֆոյինցկին¹⁵:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրությամբ սահմանված պատժի համակարգի ընդհանուր սկզբունքներն են՝ օրինականության (ՀՀ քր. օր.-ի 5-րդ հոդված), օրենքի առջև հավասարության (ՀՀ քր. օր.-ի 6-րդ հոդված), ըստ մեղքի պատասխանատվության (ՀՀ քր. օր.-ի 9-րդ հոդված), արդարության և պատասխանատվության անհատականացման (ՀՀ քր. օր.-ի 10-րդ հոդված), մարդասիրության սկզբունքները (ՀՀ քր. օր.-ի 11-րդ հոդված): Օրենսդրությամբ սահմանված սկզբունքների հետ միասին, քրեական իրավունքի գիտության մեջ առաջարկվում են



պատժի համակարգի նաև այլ սկզբունքներ, օրինակ՝ պատժի որոշակիության սկզբունքը (պատժի չափի և ժամկետի հստակ սահմանումը, անորոշ դատավճիռների անթույլատրելիությունը), վերականգնման սկզբունքը, որը ենթադրում է դատարանի կողմից թույլ տրված դատական սխալի դեպքում վնասի փոխհատուցում (նյութական վնասի փոխհատուցումը, բարոյական վնասի փոխհատուցումը), տնտեսման սկզբունքը, պատմական ավանդույթների սկզբունքը (պատժի համակարգի ձևավորման ժամանակ հաշվի առնել հասարակության բարոյական և կրոնական հայացքները)¹⁶:

Հարկ է նկատել, որ ազատագրված հետ չկապված պատիժների համակարգի ձևավորման սկզբունքներն արտացոլված չեն քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Ազատագրված հետ չկապված պատիժների սկզբունքները մասամբ իրենց արտացոլում են գտել միջազգային փաստաթղթերում: Մասնավորապես, ազատագրված հետ չկապված պատիժների բավարարության և լրիվության սկզբունքը, մի շարք հանցագործությունների համար դեպենալիզացիայի (քրեական պատժից և պատասխանատվությունից ազատել) և ապաքրեականացման սկզբունքը¹⁷:

Այս սկզբունքները պետությունից պահանջում են ստեղծել այնպիսի պատժի համակարգ, որը, մի կողմից, թույլ կտա առավել շատ տարբերակելու պատիժը՝ բազմաթիվ գործոններ հաշվի առնելով, մյուս կողմից, կլինի ապաքրեականացման կամ մի շարք հանցագործությունների դեպենալիզացիայի առաջին քայլը, քրեական պատասխանատվությունը փոխարինելով ներգործության այլ միջոցներով, որոնք գտնվում են քրեական արդարադատության ոլորտից դուրս¹⁸:

Թվում է, որ ազատագրված հետ չկապված պատիժների համակարգի հիմքում պետք է դրվեն և հետագայում օրենսդրական ձևակերպում ստանան հետևյալ սկզբունքները՝

1. ազատագրված հետ չկապված պատիժների բավարարություն և լրիվություն, որը

դատարաններին թույլ կտա առավել արդյունավետ կիրառելու ազատագրված հետ չկապված պատիժները,

2. ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների ապաքրեականացում և դեպենալիզացիա,

3. ազատագրված հետ չկապված պատիժների ցանկի սահմանում աստիճանակարգված ձևով՝ դատապարտյալի անձնական կյանքին միջամտության աստիճանից ելնելով (նվազագույն միջամտությունից կամ դրա բացակայությունից մինչև հատուկ հսկողության սահմանում),

4. ազատագրված հետ չկապված պատիժների ենթահամակարգում արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի ապահովում: Մա նշանակում է, որ պատժի նշանակման այն սկզբունքները, որոնք նախատեսված են գործող քրեական օրենսգրքում, արդիական են նաև այլընտրանքային պատիժների համար: Մասնավորապես, առավել խիստ այլընտրանքային պատիժը պետք է նշանակվի այն դեպքում, երբ պակաս խիստ պատիժները չեն կարող ապահովել պատժի նպատակների իրականացումը: Կամ՝ այլընտրանքային պատիժը պետք է անհրաժեշտ և բավարար լինի հանցանք կատարած անձին ուղղելու (ճիշտ կլինե՞ր ասել անձին հասարակություն վերադարձնելու, նրա իրավահավասար վարքագիծը ապահովելու) և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածը նախատեսում է ազատագրված հետ չկապված հինգ տեսակի պատիժներ՝

1. տուգանքը,
2. որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը,
3. հանրային աշխատանքները,
4. հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը,
5. զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակումը:



ԼՂՀ դատական իշխանություն

Արտասահմանյան երկրներում ազատագրված հետ չկապված պատիժների շարքին է դասվում նաև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը (ՀՀ քր. օր. -ի 70-րդ հոդված): Սակայն, կարծում ենք, որ ճիշտ են այն քրեագետները, որոնք այս ինստիտուտը համարում են պատժից ազատելու տեսակ¹⁹:

Ազատագրված հետ չկապված պատիժների հետազոտությունը լիարժեք չի լինի, եթե ուշադրություն չդարձնենք պատժատեսակների աստիճանակարգությանը՝ ըստ դրանց խստության: Նախկին քրեական օրենսգրքում պատժատեսակները թվարկվում էին առավել խիստ պատժից դեպի նվազ խիստ պատիժը հերթականությամբ, իսկ նոր քրեական օրենսգրքով՝ ընդհակառակը: Պատիժների նման աստիճանական դասավորվածությունը կարևոր նշանակություն ունի օրենսդրի և առավել ևս դատարանի համար: Այդ համակարգն ակնհայտ է դարձնում, թե օրենսդիրն ինչպես է գնահատում յուրաքանչյուր պատժատեսակի հարաբերական խստությունը, և կողմնորոշում է դատարանին առավել արդյունավետ պատժատեսակի ընտրության, մասնավորապես, օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելիս:

Պատժի համակարգում առաջինը նշվում է տուգանքը: Փաստորեն, օրենսդրի կարծիքով այն ամենամեղմ պատժատեսակն է: Ըստ էության, սա երևի թե ճիշտ մոտեցում է, որովհետև տուգանքի դեպքում դատապարտյալի գրկանքները գուտ նյութական բնույթ են կրում: Հաջորդը որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելն է: Ի տարբերություն տուգանքի, որը միանվագ պատիժ է, այս պատժատեսակը կիրառվում է որոշակի տևողությամբ: Ըստ էության, դատապարտյալը հաճախ որոշակի ժամանակով զրկվում է այն գործունեությամբ զբաղվելու հնարավորությունից, որը նրա եկամտի աղբյուրն է կամ աղբյուրներից մեկը, ինչը կարող է բավականաչափ ծանր հետևանքներ առաջացնել նրա կամ նրա ընտանիքի համար: Ուստի կարծում ենք, որ այս պատժատեսակն ավելի

խիստ է, քան հանրային աշխատանքները:

Հաջորդը հանրային աշխատանքներն են: Գործող քրեական օրենսգրքը սահմանում է հանրային աշխատանքների բավականաչափ երկար ժամկետ՝ 2200 ժամ: Սակայն, հանրային աշխատանքների նման երկար ժամկետ ներկայումս գրեթե ոչ մի երկրի քրեական օրենսդրության մեջ չկա: Պետք է նշել, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում այդ ժամկետը խիստ կրճատվել է. հանրային աշխատանքները նախատեսվում է 60 ժամից մինչև 270 ժամ տևողությամբ: Հանրային աշխատանքների դեպքում գրկանքները դրսևորվում են ժամանակի կորստի և ֆիզիկական ծանրաբեռնվածության, ինչու չէ նաև որոշակի իմաստով ազատության սահմանափակման ձևով: Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ դատապարտյալի, ինչու չէ նաև նրա ընտանիքի համար ունեցած բացասական հետևանքների տեսանկյունից հանրային աշխատանքները պակաս խիստ պատժատեսակ է, քան որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը: Ուստի ճիշտ կլինեք պատժի համակարգում դրանց տեղերը փոխել:

Ինչ վերաբերվում է հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելուն, ապա այն կարող է կիրառվել միայն որպես լրացուցիչ պատիժ և նախատեսված չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներից որևէ մեկով: Այն դատարանների կողմից գործնականում չի կիրառվում: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 53 հոդվածի համաձայն՝ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության համար անձին դատապարտելիս դատարանը, հաշվի առնելով հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, նրան կարող է զրկել հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից: Փաստորեն, այս պատժատեսակի կիրառումը օրենսդիրը թողնում է դատարանի հայեցողությանը, այն առավել շատ մասնավոր է քրեաիրավական նորմերով նախատեսված



հարկադրանքի այլ միջոցի, քան պատժի: Ուստի, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է այն պատժի համակարգից հանել և քրեական օրենսգրքում ընդգրկել, որպես քրեախրավական նորմերով նախատեսված հարկադրանքի այլ միջոց:

Զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակումը գործող քրեական օրենսգրքով եզրափակում է ազատագրկմանն այլընտրանք համարվող պատիժների ցանկը: Փաստորեն, այս պատժատեսակը օրենսդիրը դիտում է որպես առավել խիստ այլընտրանքային պատիժ: Եթե գնահատենք այս պատժատեսակի բովանդակությունը, ապա դրա առավել խիստ այլընտրանքային պատիժ լինելու հանգամանքը կարելի է կասկածի տակ առնել: Սակայն, եթե հաշվի առնենք դրա տևողությունը, ապա ինչ խոսք կարելի է այն ավելի խիստ համարել քան տուգանքը, հանրային աշխատանքները, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը: Վերջինի հետ կապված պետք է նշել, որ թեև անձը լիովին զրկվում է գործունեության որոշակի տեսակով զբաղվելու հնարավորությունից, այնուամենայնիվ պահպանվում են այլ աշխատանքով զբաղվելու հնարավորությունները: Բացի այդ, դատապարտյալը կարող է զրկվել ոչ թե այն գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից, որը նրա եկամտի միակ կամ հիմնական աղբյուրն է, այլ այնպիսի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից, որը երկրորդական նշանակություն ունի: Մինչդեռ զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակման դեպքում անձը որևէ այլ հնարավորություն չունի քան շարունակելու իր աշխատանքը, ընդ որում՝ զրկվելով եկամտի մի զգալի մասից, առաջխաղացման հնարավորությունից:

Պետք է նշել, որ մեր կարծիքով, գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված այլընտրանքային պատիժների ցանկը թերի է: Կարծում ենք, հիմնական բացթողումն այն է, որ այս ցանկում բացակայում է այնպիսի պատժատեսակ, որն իր խստությամբ կարող

էր իրական այլընտրանք հանդիսանալ ազատագրկմանը, բացի այդ հնարավորություն կտար վերասոցիալականացնելու դատապարտյալին՝ առանց նրան հասարակությունից մեկուսացնելու: Խոսքը արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրություններին հայտնի տնային կալանքի կամ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի հայեցակարգում նախատեսված ազատության սահմանափակման մասին է: Հենց այս պատժատեսակն է, որը, մեր կարծիքով, պետք է իրական այլընտրանք հանդիսանա ազատագրկմանը, որովհետև իր ժամկետներով (նախատեսվում է վեց ամսից երեք տարի ժամկետով), բովանդակությամբ (որոշակիորեն սահմանափակվում են անձի ազատությունները), վերասոցիալականացման հնարավորություններով (ենթադրվում է վերասոցիալականացմանն ուղղված աշխատանքների իրականացում պրոբացիոն ծառայության կողմից) կարող է դառնալ պատժի նպատակների իրականացման առավել արդյունավետ միջոցներից մեկը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք նշել, որ ազատագրկման հետ չկապված այլընտրանքային պատիժների համակարգի ճիշտ կառուցումը, դրա կատարելագործումը, նոր այլընտրանքային պատիժներ նախատեսելը կարող են էապես նպաստել քրեական օրենսդրության և հատկապես պատժի արդյունավետությանը:

1. *Sh'i Vumtenberg G.B. Совершенствование законодательства о наказании // Советское государство и право. 1980. N 6. С. 72-79; Гальперин И.М. Задачи совершенствования теории и практики применения наказания, не связанного с лишением свободы // Наказания, не связанные с лишением свободы. М.: Юрид. лит., 1972, էջ 3-30; Кароли Бард. Альтернативные меры уголовного наказания // *Alternatives to Imprisonment*. *Penal Reform International, Информационный пакет N 2. М.: PRI, 2001.**

2. *Sh'i Vivien Sterner. Разработка мер, альтернативных тюремному заключению в*



странах Центральной и Восточной Европы и Средней Азии: Справочник. Венгрия: Институт конституционной и правовой политики, 2002, էջ 62:

3. Sh'u Об усовершенствовании применения Европейских правил относительно общественных санкций и мер воздействия (Рекомендация N 22, принята Комитетом Министров Совета Европы 29.09.2000 г.) // Аспект. Информационный бюллетень (Украина). 2001. N 4 (5). էջ 52-55; Рекомендация N R (92) 16 Комитета Министров государствам-членам относительно Европейских правил по применению общественных санкций и мер взыскания (принята Комитетом Министров 19 октября 1992 года) // Организационно-правовые основы деятельности уголовно-исполнительных инспекций: Сборник нормативно-правовых актов / Под ред. проф. О.В. Филимонова. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002, էջ 107-123:

4. Sh'u Багрий-Шахматов Л.В. Система наказаний по советскому уголовному праву, их классификация и правовое регулирование исполнения: Автореф. дис... докт. юрид. наук. Минск, 1969, էջ 37; Елеонский В.А. Уголовное наказание и воспитание позитивной ответственности личности. Рязань, 1979, էջ 83:

5. Sh'u Таганцев Н.С. Лекции по уголовному праву. Часть общая. Вып. 4. СПб., 1892, էջ 12-19:

6. Sh'u Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. М., 1912. С. 465.

7. Sh'u Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Л., 1986. С. 120.

8. Sh'u Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. М.: Юрид. лит., 1976. С. 150; Философский энциклопедический словарь. М., 1983. С. 345

9. Sh'u Сыч К.А. Уголовное наказание и его классификация: опыт теоретического моделирования: Монография. СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2002, էջ 190:

10. Sh'u Сыч К.А. իշխման իշխ, էջ 191:

11. Sh'u Курс советского уголовного права: В 6 т. / Под ред. А.А. Пионтковского, П.С. Ромашкина, В.М. Чхиквадзе. М., 1970. Т. 3. էջ 56:

12. Sh'u Цветинович А.Л. Дополнительные

наказания: функции, системы, виды. Куйбышев, 1989, էջ 39:

13. Sh'u Гальперин И.М. Наказание: социальные функции, практика применения. М., 1983, էջ 143; Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций. Л., 1976, էջ 57; Шаргородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973, էջ 96-103:

14. Sh'u Познышев С.В. Основы пенитенциарной науки. М.: Мосполиграф, 1924, էջ 87:

15. Sh'u Познышев С.В. Основы пенитенциарной науки. М.: Мосполиграф, 1924, էջ 87:

16. Sh'u Сакаев А.И. Принципы построения системы уголовных наказаний // http://www.fisbi.ru/ResourcesA^estnik/vestO_1_1/vest_1_3.htm

17. Sh'u Стандартные минимальные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) // Уголовно-исполнительное право: Сборник нормативных актов / Под ред. П.Г. Пономарева. М.: Новый юрист, 1997, էջ 91-105; Рекомендация N R (92) 16 Комитета Министров государствам-членам относительно Европейских правил по применению общественных санкций и мер взыскания (принята Комитетом министров на 482-ом заседании заместителей министров 19 октября 1992 года) // Организационно-правовые основы деятельности уголовно-исполнительных инспекций: Сборник нормативно-правовых актов / Под ред. проф. О.В. Филимонова. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002, էջ 107-123:

18. Sh'u Более подробно см.: Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном английском праве // Правоведение. 1998. N 3. էջ 65-73; Данилюк С.А. Вопросы освобождения от уголовной ответственности // Правоведение. 1987. N 3. էջ 48-54; Делла Марра Т. Уголовный процесс Италии: реформа и контрреформа // Государство и право. 1994. N 1. էջ 56-67:

19. Sh'u Ткачевский Ю. Юридическая природа условного осуждения // Уголовное право. 1999, N1, էջ 35: